

תקוות ופחדים

פרשת חיי שרה מתמקדת בשתי אפיזודות, המסופרות באריכות ובפירוט רב. אברהם קונה שדה ובו מערה לשם קבורות שרה; ומורה לעבדו למצוא אישה לבנו יצחק. מדוע מסופרים לנו שני האירועים הללו? התשובה הפשוטה היא – מפני שהם קרו. אבל אי אפשר להסתפק בכך. נשגה בהבנת התורה אם נחשוב שהיא ספר שמספר על מה שקרה. זהו תיאור נכון אבל חלקי ביותר של הסיפור המקראי. התורה מגדירה את הסוגה הספרותית שלה בעצם שמה "תורה". היא איננה ספר היסטוריה. היא מורה לנו משהו. היא מספרת לנו מה קרה רק כאשר לאירועים שהתרחשו יש נגיעה למה שאנחנו צריכים לדעת עכשיו. מהי ה"תורה", ההדרכה, בשתי האפיזודות הללו? התשובה מפתיעה.

אברהם, נשוא הראשון של הברית, מקבל שתי הבטחות, וכל אחת מהן נאמרה בפרשות הקודמות חמש פעמים. האחת היא הארץ. שוב ושוב אומר לו ה' שהארץ שהוא הלך אליה, ארץ כנען, תהיה יום אחד שלו:

(1) וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם, וַיֹּאמֶר "לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת". וַיֵּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' הַנִּרְאָה אֵלָיו (בראשית יב, ז).

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

(2) וְה' אָמַר אֶל אַבְרָם אַחֲרֵי הַפֶּדֶר לוֹט מַעֲמוֹ: "שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָתָּה שָׁם – צָפְנָה, וְנִגְבְּהָ, וְקִדְמָה וַיֵּמָּה: כִּי אֵת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה רֹאֶה – לְךָ אֶתְנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ, עַד עוֹלָם... קוֹם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאַרְכָּהּ וּלְרַחֲבָהּ! כִּי לְךָ אֶתְנֶנָּה" (בראשית יג, יד-יז).

(3) וַיֹּאמֶר אֵלָיו: "אֲנִי ה', אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים – לָתֵת לְךָ אֵת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ" (בראשית טו, ז).

(4) בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת ה' אֵת אַבְרָם בְּרִית, לֵאמֹר: "לְזַרְעֲךָ נִתְּנִי אֵת הָאָרֶץ הַזֹּאת – מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד הַנָּהָר הַגָּדֹל נָהָר פָּרָת: אֵת הַקֵּינִי וְאֵת הַקֶּנֶזִּי וְאֵת הַקֶּדְמוֹנִי וְאֵת הַחֲתִי וְאֵת הַפְּרִזִּי וְאֵת הָרַפָּאִים וְאֵת הָאֲמֹרִי וְאֵת הַכְּנַעֲנִי וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי וְאֵת הַיְבוֹסִי" (בראשית טו, יח-כא).

(5) "וַהֲקִמְתִּי אֵת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם, לְבְרִית עוֹלָם – לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים, וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ. וְנִתְּנִי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֵת אֶרֶץ מִגְרִיךָ, אֵת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן, לְאַחֲזֹת עוֹלָם; וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים" (בראשית יז, ז-ח).

ההבטחה השנייה היא הבטחת הילדים, וגם היא הוצגה חמש פעמים:

(1) "וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל, וְאַבְרָכְךָ, וְאֶגְדָּלְךָ שְׁמֲךָ; וְהָיָה בְּרַכָּה" (בראשית יב, ב).

(2) "וְשִׁמְתִּי אֵת זַרְעֲךָ כְּעֹפֶר הָאָרֶץ; אֲשֶׁר אִם יוּכַל אִישׁ לִמְנוֹת אֵת עֹפֶר הָאָרֶץ – גַּם זַרְעֲךָ יִמְנֶה" (בראשית יג, טז).

(3) וַיֹּצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה, וַיֹּאמֶר: "הֲבֵט נָא הַשְׁמִימָה, וּסְפֹר הַפְּכוּכִים - אִם תּוּכַל לְסַפֵּר אֹתָם!" וַיֹּאמֶר לוֹ: "כֹּה יִהְיֶה זֶרְעֶךָ" (בראשית טו, ה).

(4) "אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתְּךָ; וְהָיִיתָ לְאֵב הַמּוֹן גּוֹיִם. וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֶת שְׁמֶךָ 'אַבְרָם', וְהָיָה שְׁמֶךָ 'אַבְרָהָם'; כִּי אֵב הַמּוֹן גּוֹיִם נִתְּתִיךָ" (בראשית יז, ד-ה).

(5) "כִּי בָרַךְ אֲבְרָהָם, וְהִרְבָּה אֲרֻכָּה אֶת זֶרְעוֹ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם, וְכָחוֹל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם; וַיִּרְשׁ זֶרְעוֹ אֶת שְׂעֵר אֵיבָיו" (בראשית כב, יז).

אלו הן הבטחות ראויות לציון. הארץ לאורכה ולרוחבה תהיה לאברהם וצאצאיו "לְאַחֲזֹת עוֹלָם". צאצאים אלה יהיו רבים "כְּעֶפֶר הָאָרֶץ", "כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם, וְכָחוֹל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם". הוא יהיה אב לא לגוי אחד אלא ל"המוֹן גּוֹיִם". אך מהי המציאות בעת מות שרה? לאברהם אין ולו פיסת קרקע משלו, ויש לו רק בן אחד, ובן נוסף שנאמר לו שלא ימשיך את בריתו.

משמעות שתי האפיזודות בפרשתנו, לאחר מות שרה, ברורה עכשיו. קודם כול נכנס אברהם להתמקחות ארוכה עם החיתים לשם רכישת שדה ומערה לקבור בהם את שרה. זהו מפגש מתוח ואף משפיל. החיתים אומרים אחד בפה ואחד בלב. כקבוצה הם אומרים "שְׁמַעְנוּ, אֲדֹנֵי: נָשִׂיא אֲלֵהֶם אִתָּה בְּתוֹכֵנוּ! בְּמִבְחָר קִבְּרִינוּ קִבֵּר אֶת מֵתְךָ" (בראשית כג, ו). עפרון, בעל השדה שאברהם רוצה לקנות, אומר: "לֹא, אֲדֹנֵי, שְׁמַעְנִי: הַשָּׂדֶה - נִתְּתִי לָךְ, וְהַמְעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ - לָךְ נִתְּתִי; לְעֵינֵי בְנֵי עַמִּי נִתְּתִי לָךְ! קִבֵּר מֵתְךָ" (שם, טו).

אך כפי שברור מן הסיפור, הנדיבות המשתפכת היא מסכה שמאחוריה מתקיים מיקוח קשוח. אברהם יודע כי "גֵּר וְתוֹשָׁב אֲנִכִּי עִמָּכֶם" (שם, ד), כלומר, בין היתר, שאין לו זכות לבעלות על קרקע. כאן טמון עוקצה של תשובת החיתים, אשר אם מפשילים ממנה את מעטה האדיבות, פירושה הוא "השתמש באחת החלקות שלנו, כי אינך רשאי לרכוש חלקה". אברהם אינו נרתע. הוא עומד על כך שברצונו לקנות חלקת קרקע. תשובתו של עפרון, "נִתְּתִי לָךְ... לָךְ נִתְּתִיךָ", היא למעשה הקדמה לדרישה לתשלום מחיר מופקע: ארבע מאות שקלי כסף. אך בסופו של דבר אברהם הוא בעל חלקה משלו. העברתה הסופית של הבעלות מתועדת בלשון משפטית דייקנית (פסוקים יז-כ) כדי לאותת לנו כי אכן, סוף סוף, לאברהם באמת יש מגרש. זוהי חלקה זעומה: שדה אחד ומערכה. חלקת קבר שנקנתה בדמים מרובים. בכך מסתכמת התגשמות הבטחת הארץ לאברהם בימי חייו.

הפרק הבא, שהוא מן הארוכים בתורה כולה, מספר על מאמציו של אברהם למצוא אישה ליצחק. יצחק בן שלוש ושבע לפחות (כגילו בעת פטירת שרה) ועדיין אינו נשוי. לאברהם יש ילד אך לא נכד: לא אופק של המשך. כמו בקניית המערה כך כאן: השגת כלה תעלה כסף רב ותדרוש משא ומתן קשוח. העבד, בהגיעו לאזור מגוריה של משפחת אברהם בחרן, מוצא מייד את הנערה, רבקה, עוד לפני שאפילו גמר להתפלל לה' שיעזור לו בכך. אך הבטחת שחרורה מבית אביה היא עניין אחר. הוא נותן לה כלי כסף וזהב ובגדים שהביא לשם כך. גם לאחיה ולאימה הוא נותן מתנות יקרות. המשפחה עורכת סעודה חגיגית. אבל כשהעבד רוצה לעזוב עם רבקה, אחיה ואימה אומרים "תֵּשֶׁב הַנַּעֲרָה אִתָּנוּ יָמִים אוֹ עֶשְׂוֹר", כלומר עשרה חודשים (בראשית כד, נה). לבן, אחי רבקה, כאן תפקיד המזכיר את זה של עפרון:

מפגן של נדיבות מסתיר נחישות קשוחה, ואפילו נצלנית, לעשות עסקה רווחית. לבסוף הסבלנות משתלמת. רבקה נוסעת. יצחק נושא אותה לאישה. הברית תימשך.

אין אלו, אם כן, אפיזודות שוליות. הן מספרות סיפור קשה. כן, תהיה לאברהם ארץ. כן, יהיו לו צאצאים לאין-ספור. אבל הדברים הללו לא יקרו מייד, ולא לפתע, ולא בקלות. הם גם לא יקרו בלי מאמץ מצד האדם. להפך, רק כוח רצון ממוקד יביא להתממשותם. ההבטחה האלוהית איננה מה שנדמה תחילה, הצהרה שאלוהים יפעל. היא פנייה, הזמנה, מה' לאברהם ולצאצאיו – לפעול. ה' יעזור להם. התוצאה תהיה מה שה' אמר בהבטחה. אבל זה לא יקרה בלי מחויבות גמורה מצד משפחת אברהם לפעול שכך יקרה, גם לנוכח מכשולים הנראים בלתי-עבירים.

ארץ: ארץ ישראל. וילדים: ההמשכיות היהודית. העובדה המדהימה היא שכיום, ארבעת אלפים שנה אחרי אברהם, שני הדברים הללו עודם עומדים על ראש דאגתם של היהודים בעולם: קיומה וכיטחונה של ישראל כמדינת היהודים בארצם, ועתידו של העם היהודי. תקוותיו ופחדיו של אברהם הן תקוותינו ופחדינו שלנו (אני תוהה אם יש עוד עם בעמים שדאגותיו כיום הן דאגותיו לפני ארבעת-אלפים שנה. עמידותה של הזהות שלנו בשינוי הזמן מעוררת השתאות ויראה).

עכשיו כמו אז, ההבטחה האלוהית אין פירושה שאנחנו יכולים להפקיד את עתידנו בידי האל. אין לרעיון כזה שום מקום בעולם המחשבה של הספר הראשון בתורה. הברית היא האתגר שה' מעמיד בפנינו, ולא להפך. משמעותם של האירועים בפרשת חיי שרה היא שאברהם מבין שאלוהיו תלוי בו. האמונה

אין משמעה פסיביות. משמעה הוא האומץ לפעול בלי להירתע אף פעם. העתיד יקרה, אבל אנחנו – בהשראת ההבטחה, מכוחה ובעידודה – אלה שצריכים לחולל אותו.

סביב שולחן השבת

1. ההבטחה האלוהית, כותב הרב זקס, אינה התחייבות אלא הזמנה לפעולה. מה זה אומר לכם, בחייכם?
2. מדוע המאמץ הוא חלק כה חשוב מן האמונה?
3. איפה עוד בתנ"ך נבחנות הדמויות באמונתן ובמחויבותן כלפי הקב"ה? ומה לגבי ההיסטוריה היהודית המאוחרת יותר?